

УДК 347.94

Т.С. СУПРУН,

Харківський національний університет
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ключові слова: докази та доказування у цивільному судочинстві, предмет доказування у цивільних справах, докази, засоби доказування

У теорії та практиці цивільного процесу тема доказування є однією із найважливіших. Це пояснюється тим, що досягнення мети цивільного судочинства щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів учасників цивільних правовідносин залежить від справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення таких справ судом у спосіб, визначений законами України (ст.1, 4 ЦПК України). Досягнути зазначеної мети можна тільки в тому разі, коли буде встановлено істину в цивільній справі.

Здійснення правосуддя в цивільних справах полягає у застосуванні судом закону до встановлених під час судового розгляду фактичних обставин справи. Правильний розгляд та вирішення цивільної справи означає: а) з'ясування фактичних обставин справи; б) правову кваліфікацію встановлених фактичних обставин справи; в) встановлення наявності чи відсутності юридичних фактів, тобто визначення норм права, які необхідно застосувати до даних правовідносин; г) висновок суду, тобто винесення законного і обґрунтованого судового рішення.

Відповідно до ч.1 ст.60 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Таке доведення здійснюється винятково на підставі поданих до суду доказів, отриманих з відповідних засобів до-

казування, що виступають інструментом доказової діяльності осіб, які беруть участь у цивільних справах. Відповідна доказова діяльність (доказування) спрямовується на пізнання певних обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ч.1 ст.57 ЦПК України).

Тлумачення вказаних статей дозволяє зробити висновок, що ЦПК України наголошує на необхідності встановлення в ході судового розгляду по кожній цивільній справі певних обставин – предмета доказування. Правильне визначення предмета доказування має велике значення для цивільного судочинства, забезпечує його законність, оперативність. М.К. Треушніков зазначає, що правильно визначити предмет доказування по цивільній справі означає надати всьому процесу доказування потрібне русло та напрям [1, с.17].

Проаналізувавши сучасну правову літературу, можна сказати, що у сучасній процесуальній літературі точиться гостра дискусія щодо визначення самого поняття предмета доказування, котра обумовлена неоднозначним закріпленням легального поняття предмета доказування в ЦПК України. У зв'язку з цим буде доречним навести позицію фахівця з юридичної логіки професора В.Д. Тітова, який зазначає: «Визначення є універсальною логічною операцією, використання якої або прямо вимагається (як у точних науках), або у силу іррадіації стандартів строгості зі сфери точних наук схвалюється в будь-якій іншій, у тому числі і в соціальній або гуманітарній науці. Річ у тому, що без чітко сформульованого визначення ми не маємо наукового поняття і змушені задовольнятися невиразними уявленнями, що допускають довільні суб'єктивні тлумачення.

Мабуть, немає такої іншої професії, окрім юридичної, де так часто доводилося б вдаватися до визначень. Між тим, з ними в юриспруденції не так гаразд, як може здатися на перший погляд» [2, с.45]. Зазначене повною

мірою стосується легальних формулювань більшості понять у цивільному судочинстві.

Вважаємо, що легальне поняття предмета доказування має бути також критично оцінено, насамперед через невідповідність його побудови основним правилам визначення будь-якого поняття.

Дослідження наукової літератури, присвяченої доказам та доказуванню у цивільних справах, свідчить, що питанням предмета доказування присвячено цілу низку робіт. Серед них заслуговують на увагу роботи таких учених, як Р.Е. Гукасян, М.А. Гурвіч, Ю.М. Грошевий, О.С. Захарова, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, С.В. Курильов, В.І. Тertiшніков, Р.В. Тertiшніков, С.Я. Фурса, Д.М. Чечот, М.Й. Штефан. Ці вчені провели ґрунтовні наукові дослідження сутності та змісту цієї категорії, значення її в механізмі доказової діяльності. Водночас у наукових працях зазначених вчених не знайшла розв'язання проблема визначення самого поняття предмета доказування згідно з основними правилами юридичної логіки. Зокрема, не було дано чіткої відповіді на питання, що є змістом і обсягом поняття предмета доказування по цивільних справах. Тому метою цієї статті є аналіз легального визначення та існуючих трактовок поняття предмета доказування у цивільній справі та спроба його визначення згідно з основними правилами юридичної логіки, що є необхідною передумовою встановлення істини і прийняття на її основі законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

Нині чинний ЦПК України вперше на законодавчому рівні дає визначення предмета доказування. Так, відповідно до ч.1 ст.179 предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові № 2 від 12.06.2009 року «Про за-

стосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [3] дає дещо схоже поняття предмета доказування під час судового розгляду – факти, якими обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше юридичне значення для вирішення справи (причини пропуску позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні рішення (п.26).

Як уже зазначалось, вважаємо, що вказане легальне поняття предмета доказування має бути критично оцінено насамперед через невідповідність його побудови основним правилами визначення будь-якого поняття.

Вважаємо за необхідне звернення до юридичної логіки, яка відповідає на питання, як слід підходити, з наукової точки зору, до побудови будь-якого поняття взагалі, і у праві зокрема. У науковій літературі аргументовано зазначається, що будь-яке поняття розкриває свій предмет через зміст і обсяг, де зміст – це сукупність істотних ознак, які в ньому містяться, а обсяг – множина чи клас мислимих предметів (явищ), кожен з яких є носієм ознак, що становлять зміст поняття [4, с.27]. А.Є. Конверський зазначає, що поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення і виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками [5, с.119].

Існуючі в цивільному процесуальному праві визначення предмета доказування потребують критичного підходу щодо відповідності їх побудови правилам визначення. Це дасть можливість не тільки уникнути у подальшому помилок побудови поняття предмета доказування у цивільних справах, а й виявити його істотні ознаки та обсяг.

Вважаємо за доцільне спочатку розглянути питання визначення обсягу – множина чи клас мислимих предметів (явищ), у понятті предмета доказування в цивільних справах. Як впливає з аналізу низки норм ЦПК України (ч.3 ст.10, ч.1 ст.57, чч.1, 3 ст.60, чч.1–3 ст.61, пп.5–6 ч.2 ст.119), такими мислимыми

предметами (явищами) в понятті предмета доказування у цивільних справах є обставини, що мають бути встановлені в ході розгляду цивільної справи в суді. Разом з тим, дослідження юридичної літератури з цього питання дозволяє проаналізувати різні погляди вчених-процесуалістів у галузі як цивільного процесу, так і кримінального, і встановити, що існує певна дискусія серед процесуалістів, та її вирішення зокрема пов'язано з вирішенням проблеми співвідношення понять «обставина» і «факт».

Так, дехто з авторів вважає, що під предметом доказування неодмінно слід вважати факти, які підлягають встановленню для вирішення справи по суті [6, с.223–224; 7, с.144; 8, с.14; 9, с.8–9, 12; 10, с.205–206, 219; 11, с.171–172; 12, с.94–95; 13, с.166–167; 14, с.271–276]. Так, М.Й. Штефан зазначає, що необхідний склад фактів предмета доказування визначається на підставі норм матеріального права, якими врегульовано спірні правовідносини [14, с.272].

Деякі автори переконані, що предмет доказування складають обставини, які необхідно довести у справі з метою законного та обґрунтованого розгляду і вирішення останньої [15, с.90; 16, с.39; 17, с.36; 18, с.243; 19, с.392–399; 20, с.89, 91; 21, с.131–132; 22, с.34, 37–38; 23, с.4–5, 7, 11; 24, с.47–48; 25, с.119–120; 26, с.79, 238; 27, с.34; 28, с.111–112; 29, с.284–285, 288]. Так, С.Я. Фурса доводить, що «...в предмет доказування, крім підстав позову та заперечень проти позову, входять обставини, які мають значення для справи, але не потребують доказування...» [26, с.79].

Крім зазначених двох позицій у науці цивільного процесуального права існує й третя позиція, коли деякі вчені під предметом доказування вбачають і факти, і обставини одночасно [30, с.51; 31, с.48; 32, с.29; 33, с.51]. Так, М.С. Строгович зазначає, що в предмет доказування входять факти і обставини справи. Учений ставить питання і доводить свою позицію наступним чином. Є якась різниця між поняттями «факт» і «обставина», чи це

одне й те саме, відмінність лише в термінах, у словах? Етимологічно факт означає подію, явище, те, що трапилось у дійсності. Обставина ж означає явище, супутне чому-небудь, що супроводжує що-небудь, той чи інший бік справи. Отже, якщо враховувати етимологічне (і логічне) значення цих понять, то у справі фактами є події, з приводу яких ведеться процес, а обставинами – те, що пов'язано з цими фактами, що характеризує їх, що складає якості та умови цих фактів [34, с.264].

Дослідник цієї проблеми в галузі кримінального процесуального права В.О. Попелюшко вважає, що під предметом кримінально-процесуального доказування слід розуміти систему (сукупність) фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове (кримінально- і цивільно-правове) і процесуальне (кримінально- і цивільно-процесуальне) значення, і є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно і по суті [31, с.48].

На думку іншого дослідника проблем кримінального процесуального права О.В. Бауліна, «предмет доказування являє собою сукупність фактів матеріально-правового характеру й доказових фактів, що мають юридичне значення з розглядуваної справи. Предмет доказування є складовим елементом меж доказування, в які також включаються обставини, що мають процесуальне значення, та інші факти, що підлягають встановленню» [35, с.82].

Вважаємо, що ця проблема може бути вирішена, якщо буде піддано критиці неоднозначне теоретичне тлумачення понять «обставина» та «факт». Крім того, маємо звернути увагу на те, що в Законі не випадково йдеться про необхідність встановлення певних обставин (а не фактів), що мають значення для справи (ч.3 ст.10, ч.1 ст.57, чч.1,3 ст.60, чч.1–3 ст.61, пп.5–6 ч.2 ст.119 ЦПК України). У науці процесуального права проблема співвідношення понять «обставина» і «факт» також досліджувалась. Так, на думку О.І. Іванова, термін «обставина» ширший, ніж

термін «факт», він означає як дії, так і події, а також окремі сторони, риси, деталі, подробиці цих фактів [36, с.8]. Як зазначає Т. Барабаш, «факт» – це образ дійсної реальної події, явища, того, що відбулося в дійсності, тим часом як «обставини» – це властивості, сторони, риси факту, пізнання яких тільки й може дати знання про саму дійсність [15, с.90]. Слід визнати слушною позицію А. В. Петровського про те, що наявність різниці між цими термінами дозволяє погодитися з думкою О. В. Іванова і Т. Барабаш [37, с.89]. В етимологічному плані «обставина» означає «явище, що супутнє якомусь іншому явищу і з ним пов'язане. Умови, що визначають положення, існування кого або чого-небудь, обстановка», а «факт» – «дійсну, цілком реальну подію, явище; те, що насправді відбулося» [38, с.374, 736]. «Обставина» – явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось; деталь, аспект. Сукупність умов, у яких що-небудь відбувається; подія, випадок, okazія, пригода, інцидент [39, с.422]. «Факт» – дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді. Реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує. Справді, безперечно, безсумнівно [40, с.644].

Слушною є думка А.В. Петровського, який вважає, що враховуючи семантику зазначених термінів та наведені погляди науковців, було б неправильно, на нашу думку, звести предмет доказування у цивільній справі тільки до самих фактів (ч.1 ст.179 ЦПК України), оскільки ним мають охоплюватися і деякі інші явища, що належать до категорії «обставини». У цивільному процесі терміном «обставини» позначаються реальні, що мають або мали місце в дійсності, процеси і явища, пов'язані з порушенням цивільних прав та (або) інтересів. Обставини встановлюються в ході розгляду судом цивільної справи за допомогою необхідних засобів доказування (ч.2 ст.57 ЦПК України) [37, с.90].

Видається, що оскільки ці два поняття співвідносяться як загальне і спеціальне, не-

має необхідності, називаючи обставини, згадувати і про факти, тому що вони охоплюються обставинами. Крім того, обов'язково слід врахувати й проведенне дослідження С.Я. Фурси та Т.В. Цюри, які також піддали неоднозначне теоретичне тлумачення понять «факт» і «обставина». На їхню думку, лише після встановлення юридична обставина набуває ознак факту. З набранням судовим рішенням законної сили юридичні обставини перетворюються на юридичні факти [27, с.33]. Вважаємо, що досить логічно вивіренним є висновок про необхідність розрізнення понять «факт» і «обставина», з урахуванням того, що перше поняття наділяється ознаками найбільшої достовірності та здатності викликати юридичні наслідки судовим рішенням, котре вступило в законну силу. У ході судового розгляду мова може йти тільки про встановлення обставин.

Таким чином, коли йдеться про визначення обсягу – множина чи клас мислимих предметів (явищ) у понятті предмета доказування у цивільних справах, слід зазначати, що йдеться про *обставини справи*.

Як уже зазначалось вище, поняття розкриває свій предмет не тільки через обсяг, а й через зміст, де зміст – це сукупність істотних ознак, які в ньому містяться. Виділяючи ознаки поняття, слід враховувати висловлене в логіці положення, що за субстанціональністю ознаки поділяються на суттєві і несуттєві. Суттєвими називаються ознаки, які визначають природу предмета, який відображається в понятті. Суттєві ознаки виступають основою узагальнення предметів і виділення їх серед інших схожих з ними предметів [5, с.125].

Насамперед, коли мова йде про множину чи клас мислимих предметів (явищ) у понятті предмета доказування у цивільних справах, слід зазначати, що йдеться про *обставини об'єктивної реальності*. Під обставинами в цьому контексті розуміються будь-які явища зовнішнього світу, що мають значення для успішного виконання завдань цивільного судочинства (ст.1 ЦПК України).

Предмет доказування по цивільних справах, як усяке інше правове поняття, має свою систему. Система поняття – це сукупність якісно визначених елементів, між якими існує залежність і закономірний зв'язок, тобто найважливішими рисами системи є її розчленованість і цілісність. У цьому відношенні поняття «система обставин справи» можливо протиставляти поняттям «сукупність обставин справи» чи «коло обставин справи».

На таку ознаку, як «системність» вказує й джерело формування предмета доказування. Предмет доказування по цивільних справах має своє джерело формування. Джерелом формування предмета доказування у цивільному судочинстві слід вважати норми права, які застосовуються при розгляді справи. Вважаємо, що предмет доказування визначається нормами як матеріального, та і процесуального права.

Розглядаючи це питання, маємо зазначити, що слід зупинитись та розглянути проблему широкого та вузького тлумачення предмета доказування. Прихильниками вузького визначення предмета доказування є М.К. Треушніков, М.Й. Штефан, В.В. Комаров, В.А. Кройтор та ін. Ці науковці зазначають, що до предмета доказування відносяться лише факти матеріально-правового характеру. Так, зокрема, М.К. Треушніков виділяє чотири групи фактів, які є об'єктом пізнання суду: 1) юридичні факти матеріально-правового характеру; 2) доказові факти; 3) факти, які мають процесуальне значення; 4) факти, які встановлюються для виконання виховних та попереджувальних завдань правосуддя [1, с.14]. Але до предмета доказування він відносить тільки першу групу фактів. Так, учений зазначає, що предмет доказування є особливою категорією. До нього включаються факти, які мають матеріально-правове значення, факти, без з'ясування яких неможливо правильно вирішити справу по суті і застосувати норму матеріального права [1, с.16]. В.В. Комаров зазначає: «предмет доказування – коло фактів матеріально-правового значення, необхідних

для вирішення справи по суті. Факти, які належать до предмета доказування, необхідно відрізняти від інших фактів, які встановлюються при розгляді справи, однак не пов'язані з правильним вирішенням питання про права і обов'язки сторін [9, с.9].

Прихильники широкого розуміння предмета доказування (І.В. Решетнікова, Д.М. Чечот та ін.) відносять до предмета доказування всі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, і зазначають, що факти процесуально-правового значення та доказові факти мають не менше значення для розгляду та вирішення справи. Так, зокрема, І.В. Решетнікова зазначає, про безспірність віднесення до предмета доказування фактів матеріально-правового характеру, оскільки без них просто неможливо вирішити справу по суті, і пропонує їх відносити до головних фактів у предметі доказування. А інші факти, які мають значення для вирішення справи (доказові факти, перевірені факти), авторка пропонує віднести до другої групи – допоміжних фактів [41, с.44].

Отже, вважаємо, що обставини матеріально-правового характеру завжди входять до предмета доказування, включення до предмета доказування всіх інших обставин (процесуально-правових, доказових і ін.) визначатиметься в кожній справі окремо. Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що більш вдалою є позиція другої групи науковців, оскільки, поперше, під час судового доказування учасникам цивільного процесу необхідно доказувати не тільки обставини матеріально-правового значення, а й процесуального; по-друге, можна казати про те, що і законодавець виходить з широкого розуміння предмета доказування, адже, зокрема, у ч.2 ст.128 ЦПК України зазначено, що відповідач може заперечувати проти позову, посиляючись на незаконність вимог позивача, їх необґрунтованість, відсутність у позивача права на звернення до суду або наявність перешкод для відкриття провадження у справі. Отже, законодавець включає до предмета доказування у цивільних справах

матеріальні, процесуальні та інші обставини, які мають значення для вирішення справи. Наприклад, коли відповідач заперечує проти позову, його заперечення можуть ґрунтуватися не тільки на матеріально-правових обставинах, а й на процесуальних (наприклад, позовна заява про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири подана не за правилами виключної підсудності (за місцем знаходження нерухомого майна), а за загальним правилом підсудності). Інший приклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення обставини предмета доказування зазначені в нормах матеріального права. Але в той же час в якості обов'язкових обставин, які необхідно встановити, виступають обставини зазначені в нормах процесуального права: з якою метою встановлюється такий факт та причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт (ч.1 ст.258 ЦПК України).

Таким чином, немає жодної підстави включати до поняття предмета доказування таку ознаку, як «сукупність обставин справи» чи «коло обставин справи», мова може йти тільки про певну визначену законом систему елементів, між якими існують залежність і закономірний зв'язок.

Крім того, маємо зазначити, що в понятті предмета доказування у цивільних справах йдеться не про будь-які обставини об'єктивної реальності, а тільки конкретні обставини об'єктивної реальності, що мають значення для успішного виконання завдань цивільного судочинства (ст.1 ЦПК України). Мова йде про те, що конкретні обставини об'єктивної реальності, які будуть встановлені рішенням, котре набере законної сили, набувають ознак юридичних фактів. Як доведено теорією права, юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують настання конкретних правових наслідків [42, с.28]. Від правильного надання належного значення обставинам справи, слушної їх правової оцінки і, відповідно, точного виділення необхідних юридичних фактів залежить ви-

несення законного та обґрунтованого судового рішення. Відповідно, цілком логічно буде виділяти таку суттєву ознаку поняття предмета доказування по цивільних справах – *мають юридичне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення по суті у конкретній цивільній справі*.

Стосовно такого положення легального визначення предмета доказування в ч.1 ст.179 ЦПК України: «предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення...», то воно не може бути ознакою поняття, оскільки відноситься більше до правил розподілу обов'язків з доказування. Як слушно зазначила І.В. Решетнікова, спочатку має бути встановлено обставини, які підлягають доказуванню в цілому по справі (предмет доказування), а потім обставини, які підлягають доказуванню кожною із сторін (тягар доказування) [23, с.4].

Таким чином, *предмет доказування по цивільних справах – це система обставин об'єктивної реальності як матеріально-правового характеру, так і всіх інших обставин (процесуально-правових, доказових та ін.), які мають юридичне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення по суті у конкретній цивільній справі*.

Визначення предмета доказування по конкретній цивільній справі – досить складний процес, як зважаючи на специфіку судового провадження взагалі, так і специфіку конкретної справи зокрема. Саме формування предмета доказування починається при відкритті провадження у справі, триває під час провадження у справі до судового розгляду і остаточно формується на стадії судового розгляду [43, с.267–268; 44, с.200]. Однак зі змісту позовної заяви не завжди можна визначити, яку норму права слід застосовувати, а відповідно, і коло юридичних фактів, що мають значення для вирішення справи. Кожне провадження має свої, притаманні тільки йому, юридичні й фактичні властивості, які визначають предмет доказування [37, с.87]. Специфіка визначення предмета доказування по конкретній справі

потребує самостійного дослідження, що може ґрунтуватися, зокрема, на висновках, зроблених у цій науковій статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. – М., 2004. – 272 с.
2. Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции // Проблемы философии права. – 2005. – Том III. – № 1–2. – С. 45–50.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції»: від 12.06.2009 р., № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – С. 3–12.
4. Тофтул М. Г. Логіка : підруч. / М. Г. Тофтул. – 2-ге, вид., виправ. та допов. – К. : Академія, 2006. – 400 с.
5. Конверський А. Є. Логіка : підручник [для студентів юридичних факультетів] / А. Є. Конверський. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 320 с.
6. Гражданский процесс : учеб. / под ред. В. В. Комарова. – Х. : Одиссей, 2001. – 704 с.
7. Дунас Т. О. Прокурор у цивільному процесі України. Сутність, завдання, повноваження : навч. та наук.-практ. посіб. / Т. О. Дунас, М. В. Руденко ; за наук. ред. М. В. Руденка. – Х. : Харків юрид., 2006. – 340 с.
8. Захарова О. С. Докази та доказування в справах, що виникають з шлюбно-сімейних правовідносин : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. С. Захарова. – К., 1995. – 22 с.
9. Комаров В. В. Доказування та докази в цивільному судочинстві : курс лекцій / В. В. Комаров. – Х. : Укр. юрид. акад., 1991. – 36 с.
10. Михеєнко М. М. Порівняльне судове право : підручник / М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, Л. К. Радзівська. – К. : Либідь, 1993. – 328 с.
11. Проблемы науки гражданского процессуального права : монографія / [В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранковаи др.] ; под ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2002. – 440 с.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Комарова. – Х. : Одиссей, 2001. – 816 с.
13. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чорнооченко. – Вид. 2-ге, перероб. та допов. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
14. Штефан М. И. Представительство граждан в суде : учеб. пособие [для студентов юрид. спец. вузов] / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчаная, Е. В. Гусев. – К. : Лыбидь, 1991. – 231 с.
15. Барабаш Т. Предмет доказування в кримінальному процесі: гносеологічний аспект / Т. Барабаш // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 88–91.
16. Берназ В. Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) : моногр. / В. Д. Берназ, С. М. Смоков. – О. : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2005. – 151 с.
17. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, Вид. Фурса С. Я., 2006. – 272 с.
18. Гузь Л. Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах / Л. Є. Гузь. – Х. : Поліграфіст, 2006. – 724 с.
19. Курс советского гражданского процессуального права : в 2 т. / отв. ред. А. А. Мельников. – М. : Наука, 1981–. – Т. 1 : Теоретические основы правосудия по гражданским делам. – 1981. – 463 с.
20. Михеєнко М. М. Содержание предмета доказывания по уголовному делу / М. М. Михеєнко // Проблемы розвитку кримінального процесу в Україні : вибр. твори. – К., 1999. – С. 89–99.

21. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / за ред. Ю. М. Грошевого. – Х. : Право, 2002. – 160 с.
22. Пінчук М. Г. Деякі питання щодо визначення предмета доказування та його структури / М. Г. Пінчук // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 33–38.
23. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / под ред. И. В. Решетниковой. – М. : НОРМА, 2002. – 480 с.
24. Тertyшник В. М. Теория доказательств : учеб. изд. / В. М. Тertyшник, С. В. Слинько. – Х. : Арсис, 1998. – 256 с.
25. Тertyшников В. И. Гражданский процесс : курс лекций / В. И. Тertyшников. – Х. : Консум, 2001. – 240 с.
26. Фурса С. Я. Адвокат у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2006. – 448 с.
27. Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2005. – 256 с. – (Серія: Процесуальні науки).
28. Цивільний процес : навч. посіб. / [А. В. Андрушко та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 293 с.
29. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2001. – 696 с.
30. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Л. : Вид-во при Львів. держ. ун-ті «Вища школа», 1978. – 110 с.
31. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) : моногр. / В. О. Попелюшко. – Острог : [Б. в.], 2001. – 196 с.
32. Тertyшніков Р. В. Доказування і докази в судочинстві України : наук.-практ. посіб. / Р. В. Тertyшніков. – Х. : ФІНН, 2009. – 88 с.
33. Цюра Т. Загальні проблеми діяльності суду при дослідженні та оцінці доказів / Т. Цюра // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 49–52.
34. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1955. – 383 с.
35. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел / О. В. Баулин. – М. : Городец, 2004. – 272 с.
36. Иванов О. В. Объективная истина в советском гражданском процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / О. В. Иванов. – М., 1964. – 23 с.
37. Петровський А. В. Процесуальні особливості розгляду та вирішення цивільних справ про визнання правочинів недійсними : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / А. В. Петровський. – К., 2014. – 236 с.
38. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – [16-е изд., испр.]. – М. : Русский язык, 1984. – 797 с.
39. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. – Т. 2 / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко [2-ге вид.]. – К. : АКОНІТ, 2001. : К–П. – 2001. – 926 с.
40. Новий тлумачний словник української мови : [2-ге вид.] : в 3 т. – Т. 3 : П–Я / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : АКОНІТ, 2001. – 862 с.
41. Решетникова И. В. Доказывание в гражданском процессе: учеб.-практ. пособие. – М. : Юрайт, 2010. – С. 44.
42. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М., 1958.
43. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. – Т. 1 / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2006. – 2006. – 912 с.

44. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / авт. комент. | В. І. Тertiшніков. – Х. : Ксилон, 2006. – 448 с.

Супрун Т. С. Поняття предмета доказування у цивільному судочинстві / Т. С. Супрун // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 190–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_33.pdf

Доводиться, що у сучасній процесуальній літературі точиться гостра дискусія щодо визначення самого поняття предмета доказування, котра обумовлена неоднозначним закріпленням легального поняття предмета доказування в ЦПК України. Зроблено висновки, що предмет доказування по цивільних справах – це система обставин об'єктивної реальності як матеріально-правового характеру, так і всіх інших обставин (процесуально-правових, доказових та ін.), які мають юридичне значення для винесення законного і обґрунтованого судового рішення по суті у конкретній цивільній справі.

Супрун Т.С. Понятие предмета доказывания в гражданском судопроизводстве

Доказывается, что в современной процессуальной литературе проходит дискуссия относительно самого понятия предмета доказывания, которая обусловлена неоднозначным закреплением легального понятия предмета доказывания в ГПК Украины. Сделан вывод, что предмет доказывания по гражданским делам – это система обстоятельств объективной реальности как материально-правового характера, так и всех иных обстоятельств (процессуально-правовых, доказательственных и иных), которые имеют значение для вынесения законного и обоснованного судебного решения по сути по конкретному гражданскому делу.

Suprun T.S. The Concept of the Object of Proof in Civil Proceedings

It is proved that in the modern procedural literature held discussion on the subject of the proof of the concept, which is due to the ambiguous legal concept of fixation of evidence subject to the Code of Civil Procedure of Ukraine. It is concluded that the subject of proof in civil cases – a system of circumstances, objective reality as a substantive nature, and all other circumstances (procedural, legal, evidentiary and other), which are important for making a lawful and reasonable judicial essentially a decision on a specific civil case.